

Žmonės, pavirtę akmenimis

Vykintas VAITKEVIČIUS

Straipsnyje, kuriame buvo aprašyti Dzūkijos akmenys, laikomi suakmenėjusiais žmonėmis, užsiminta, jog galbūt tokie paminklai galėtų būti aptariami bendrame Pietryčių Lietuvos kontekste. Tam, kad tokią prielaidą priimtume ar atmestume, deja, trūksta duomenų. Mažai pagelbėjo ir žvalgomosios ekspedicijos. Vilniaus mieste buvę paminklai sunaikinti, Pylimų, Šiauliškių kaimuose „suakmenėjusieji“ šiandien jau užmiršti. Nebėra Veseilios akmenų Karvio kaime, tiksliau aprašyta tik išlikusi Svadbos akmenų grupė Neryje tarp Verkšionių (Vilniaus r.) ir Panerių (Trakų r.) kaimų.

Vilniaus mieste, už Ukmergės gatvės namų, laukuose, A.H. Kirkoras apie 1859 m. aprašė daugybės akmenų ratą. Rato viduryje buvo du akmenys, laikomi suakmenėjusiais jaunaisiais. Pasak padavimų, sutuoktiniai su piršliais, padarę kažkokią šventvagystę, ūmai pavirto akmenimis (1; 156). Kitas padavimo variantas kalba, jog jaunuosius labai pikta moteriškė pavertusi dideliu akmeniu, o svečius – mažais, nes jos nepakvietė į vestuves. Jau paskui viena mergaitė metusi akmenį į „suakmenėjusius jaunuosius“, ir iš to akmens ėmė bėgti kraujas. Mergaitė meldėsi, ir jai pasirodė jaunieji. Prie akmens priėjusi ta piktoji moteriškė pasakė paslaptinius žodžius, ir jaunieji nebepasirodydavo (2). Įdomu, jog lig šiol Vilniaus priemiesčių senbuviai mena tų akmenų skaldymo aplinkybes – skaldant iš akmenų tekėjęs kraujas (3).

Akmeniu pavirtusi mergina ir Vilniaus priemiestyje – **Verkiuose**. Pasak padavimo, motina prakeikė dukterį, ir ji tą pačią akimirką virto akmeniu. Žmonės prie to akmens girdėdavę verksmą, nuo ko, sakoma, kilęs ir Verkių pavadinimas (4). Atrodo, kad šį akmenį verčiant du žmonės mirė, o dar du „susuoko“ vėjas (5).

Vilniaus rajono Dūkštų apylinkės **Šiauliškių kaime** ir Sudervės apylinkės **Pylimų kaime** „suakmenėjusios“ motinos prakeiktos dukterys (6; 213) vietos žmonių jau užmirštos. Geriau žinoma **Karvio kaime**,

Maišiagalos apylinkėje, buvusi akmenų grupė **Veseilė** (*Vesėlia*). Ta devynių akmenų grupė nurodoma netoli bažnyčios, laukuose. Pasak padavimo, motina nenorėjo dukters išleisti už jos pasirinkto jaunojo. Dukrė nenusileido, išvažiavo tuoktis, ir motina visus vestuvinius prakeikė: „A, kad visa jūsų veseilė pavirs-

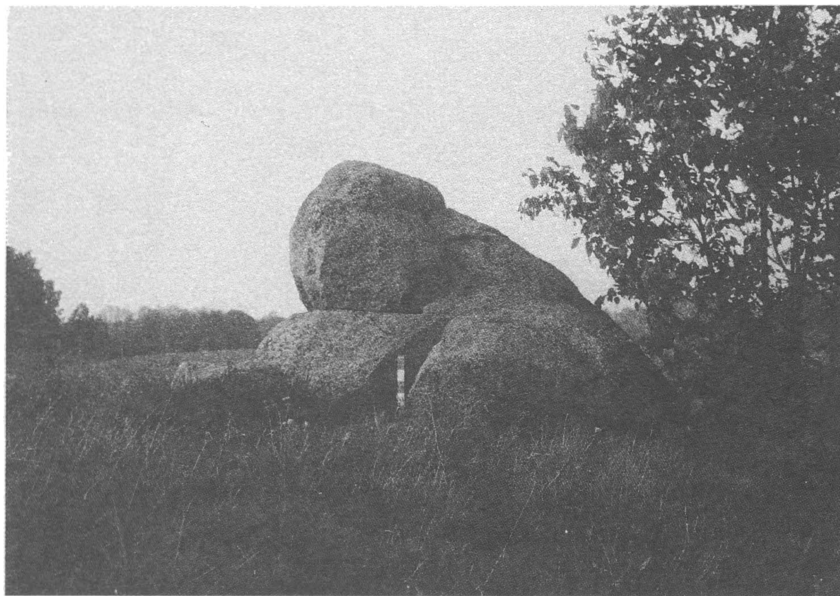

1 nuotr. Svadbos akmenys Neryje tarp Verkšionių (Vilniaus r.) ir Panerių (Trakų r.).
Fot. V.Vaitkevičius 1995 11.

tų akmenimis!“ Arkliai, vestuvinininkai suakmenėjo (bet jeigu būtų atsiradęs žmogus, kuris žinotų tam tikrą žodį ir jį ištartų, žmonės atgytų). Prieš Antrąjį pasaulinį karą, kada akmenys buvo skaldomi, iš jų tekėjo kraujas (7).

Neryje, Dūkštų apylinkėje, į pietus nuo **Verkšionių kaimo**, išliko įdomi ir unikali mitologinių akmenų grupė – Svadba. Viduryje upės iš vandens kyšo penki šeši akmenys. Jų ten esama ir daugiau, kai vandens lygis žemesnis, matomi aštuoni devyni akmenys (1 nuotr.). Dauguma žmonių teigia, jog Svadba esanti penkių akmenų. Tai, matyt, išsiskirianti penkių akmenų eilė, prasidedanti šiaurės vakaruose (nuo Verkšionių pusės) ir besibaigianti pietryčiuose (Panerių pusėje). Šiaurės vakarinis akmuo žemesnis, ne

visada iš vandens kyšo, tačiau akį patraukia keturių akmenų grandinė jau beveik Neries viduryje. Tai smulkiagrūdžiai ar vidutinio rupumo rausvo granito akmenys, 1,6×1,5 m, 1,4×1 m ir panašaus dydžio. Padavimai apie šią Svadbą nevienodi. Žinomas padavimas, jog motina užkeikė vestuviniukus, ir jie pavirto akmenimis (6; 213); pasak kitų, vestuviniukai šioje vietoje nuskendo. Tačiau iš pastabos, jog akmenų upėje tiek, kiek buvo tų vestuviniukų, galima spręsti, jog žmonės vėliau ėmė tuos vestuviniukus „skandinti“, nors anksčiau tikėjo, jog jie persikeldami per upę suakmenėjo. „Svadbą, *Vesėlia vadina ten tuos akmenis, kiek tų akmenų, tiek ir jų – jaunikiai, pabroliai, iš Verkšionių kėlėsi į tą pusę [Panerių – aut.], kėlėsi valtimi ir apvirto. Atseit, kėlėsi ir pervirto, kiek tų vestuviniukų buvo, tiek tų akmenų ten tose vietose ir*

2 nuotr. Vaikučių akmuo. Giedraičių apyl., Molėtų r. Fot. V.Vaitkevičius 1994 05.

yra“ (8). Vestuvių skendimo Neryje aplinkybės vaizduojamos įvairiai: vieni mano, kad jie kėlėsi valtimis, kiti – kad žiemą važiavo ledu ir įlūžo (toje vietoje, kur akmenys) (9). Atrodo, kad išplėsti padavimų variantai dar vaizdavo ir piršlybas, jaunojo susitikimą su jaunąja ar panašiai, tačiau tai pamiršta (10).

Liukonių kaime, Gelvonų apylinkėje, Širvintų rajone, gražioje ažuolais apaugusioje Širvintos upės dešiniojo kranto aukštumoje, tarytum supiltoje apie 10 m skersmens kalvelėje šalimais senojo kelio į Gelvonus, stovi nemažiau kaip 8 m aukščio kryžius su žmogaus dydžio Nukryžiuotuoju. Iš abiejų kryžiaus pusių pastatyti akmenys stulpai (Ar–1123). Abu, regis, tos pačios geologinės sandaros (rausvas, vidutinio rupumo granitas), pietinis akmuo prie pagrindo netaisyklingos keturkampio formos (kraštinių ilgis: 80, 60,

50, 40 cm), 1,65 m aukščio. Vakarinėje akmens briaunoje yra akmens skėlimo kaltu žymė. Šiaurinis akmuo irgi netaisyklingo keturkampio formos (kraštinių ilgis: 75, 72, 50, 34 cm), 1,4 m aukščio. Skėlimo žymė pastebima šiaurinėje briaunoje. Abu akmenys į viršų smailėja, viršuje turi tik nedideles plokštumėles. Šių „suakmenėjusių“ paslaptis neatskleista: abu akmenys turi skėlimo kaltu žymes ir pastatyti tuo laiku, kai kalvelėje atsirado kryžius. Suprantama, tai neseni laikai. Tačiau senas čia žinomas padavimas apie bedievių suakmenėjimą. Aišku, jog šios vietos istorijos puslapiai dar neatversti.

Tai esanti šventa, stebuklinga („cūdauna“) vieta, kur apsireiškė Marija su kūdikiu ant rankų ar, pasak kitų, – Kristus. Tai įvyko prie kažkada čia augusios senos pušies. Teigiama, kad iš tų laikų ir dabar kryžiaus papėdėje gulintis didelis plokščias akmuo su smailiadugniu dubeniu (Ar–1122), kuriame niekada neišdžiūva vanduo – stebuklingos Marijos ašaros. Tame „senovės pasakojime“ figūruoja ir bedieviai (medžiotojai, ponai, liokajai ar, pasak kitų, – virėjas su darbininku), kurie virsta akmenimis stulpais. Pasakojama, kad: „(...) *toj vietoj dar stovėja didele pušis. Toj vietoj, kur kryžius dabar (...) Koks tai ponas buvo, ir ten jis turėja tarną vieną tokį. Rimtą tokį tarną, bet jis tuo pasižymėja, kad jis labai gerai šaudė. Taiklus buvo labai – medžioklėse, visur jis labai taikliai šaudė. Nu tai kiti ten pavydėdami gal kiek, norėdami išmokyti, sako: „Tu mum paspasakok, kaip tu taip nušauti, taip jau taikliai šaudai, taip jau“.* Nu, tai jis iš karta nenorėja, bet paskui įkalbėja, jis sutiko taip jau, reiškia. Tei jis

vienam iš jų saka: „Jūs aikit, nuaisit bažnyčian, kaip pajimsi komuniją, reiškia, švenčiausią sakramentą, tu, saka, pasistenk jį parnešti man. Nesuvalgyt, bet, reiškia, parnešt. Nu, ti jis taip ir padarė. Paskui jis nusivedė juos prie tos pušies, išpjovė skrituliuką, įdėjo to komuniją, dave šautuvą i saka: „Šauk!“ Nu tai tas prisitaisė šaut, bet jis nedrįsta. Jam vaizduojasi – Kristus stovi. Nu tei jis negali šaut, reiškia. Nu tei jis stvere iš jo ginklą ir taikėsi jam šaut, jį nušaut, reiškia, tas jau. Bet jis nesuspėja. Ir tie jo du tarnai staiga pavirto akmenimis (...) (11); arba: „Vienoj pusėj vienas dvarponis gyvena upės. Pas jį buvo baisiai dideli miškai. Anoj pusėj upės. O šičia irgi gyveno dvarponis, labai stiprus irgi žemvaldys, ir jisai žemę turėdavo. Bet medžiot prašydavosi vis pas tą dvarponį anoj pusėj, nes pas jį miškai buvo (...) atseit vieną kartą su šituo dvarponiu a

ten smuklėj pagėre, a kaip jie. „Va, – sako, – pasiimk, kada eisi komunijos, sakramentą, jį nesuvalgyk, o atsinešk“. Jisai taip ir padare, jo nesuvalge, atsineše. Ir pušis čia va kur auga žemiau, kaip kryžius yra, maždaug už 50 metrų pušis augo. Jisai išskaptavo tenais skylutę, įdėjo šitą šventą sakramentą ir sako: „Dabar šauk. Va, – sako, – šausi į sakramentą, – saka, – paskui galėsi pas mane medžiot pastoviai“. Ir kada jisai šove, pasirodė Marija – taip kūnu uždenge sava sakramentą. Ir vat jisai pavirta... abudu grafi yra pavirtę akmenimis“ (...) (12). Pasak kitų – iš bažnyčios reikėjo parsinešti Velykų ryte gautą komunią (13), be to, darbininkas į komunią turėjo šauti priklaupęs ant duonos kepalo: „Darbininkas nedrįsęs šauti, tada virėjas jį iš užpakalio nušovęs. Bet po to ir darbininkas, ir virėjas virtę akmenimis, kurie ir dabar čia tebesą. O dvaro ponas, gailėdamasis savo mylimo virėjo, tarp tų dviejų akmenų pastatęs kryžių. Vienas akmuo vardu Jonas, kitas – Povilas, nes tokie buvę akmenimis pavirtusių vardai“ (14; 183–184).

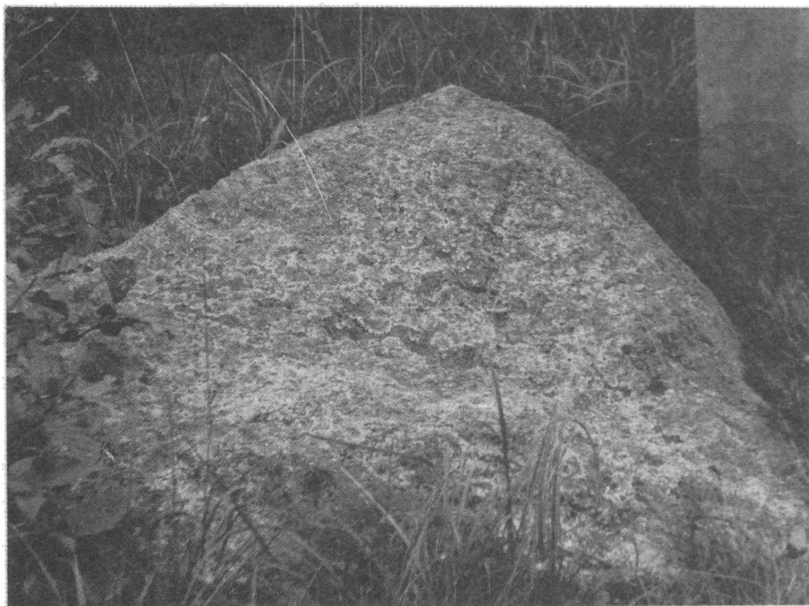
Iš šių padavimų ir to, jog abu akmenys stulpai panašios geologinės struktūros (toks įspūdis susidaro be specialaus tyrimo) ir turi nesenų laikų skėlimo žymės, galima daryti prielaidą, kad šioje vietoje yra buvęs vienas akmuo, laikomas suakmenėjusiu bedieviu. Tik vėliau, tvarkant „cūdauną“ vietą, jos aplinką (galbūt savo supratimu ją puošiant), akmuo buvo perskeltas, pastatytas iš šonų prie kryžiaus. Tuo metu turėjo „skilti“ ir padavimo bedievis į du žmones, kurie čia suakmenėjo, imta vaizduoti gana neįprasta situacija.

Aprašius Vilnijos krašto „suakmenėjusius“, matyt, reikia paminėti, jog tokių paminklų esama ir Neries aukštupyje, dabartinėje Baltarusijoje. Labiausiai žinomi Akmens kaimo (*Kamien*) suakmenėjęs ponas, Stepano akmuo (*Scepan kamien*) prie Neries ištakų, taip pat kai kurie kiti (pvz., Varnionių suakmenėję jaunieji (15)). Deja, neprieinami išsamesni tokių paminklų Baltarusijoje aprašymai.

Giedraičių apylinkėse, Molėtų rajone, minimas akmuo su „diedo galva“ (16), tačiau dabar akmuo tokiu pavadinimu čia nežinomas. Galima paminėti Giedraičių apylinkės Vaikučių kaimo akmenį, tikrai turintį „galvą“ (2 nuotr.). Paminklas yra į pietvakarius nuo kaimo, apie 200 m į rytus nuo žuviveisos tvenkinių, maždaug 640 m į šiaurės vakarus nuo Č. Karolkos sodybos Kulundžių kaime, lauke. Akmuo 2,5 m ilgio rytų–vakarų kryptimi, 1,5 m pločio rytuose, 90 cm – vakaruose, iki 1,25 m aukščio vaka-

ruose. Akmens „galva“ apie 55 cm skersmens, 76 cm aukščio, griovelio „galva“ atskirta nuo apatinės akmens dalies. Kalbama, jog atsigulus kažkurį akimirką po akmeniu aiškiausiai girdisi, kaip skamba bažnyčių varpai. Akmens nuoskalos buvo maišomos į valgį pasiutusiam šuniui (17).

Į šiaurę nuo Levaniškių kaimo (Čiulėnų apyl., Molėtų r.), miškelyje, prie vadinamojo Kačergoraisčio vakarinio pakraščio, guli akmuo Geležinė boba (Ar-640). Akmuo iki skaldant buvo apie 5,7 m ilgio šiaurės vakarų–pietryčių kryptimi, iki 2,25 m pločio,

3 nuotr. Čimbariškių Čimbaro kapas. Inturkės apyl., Molėtų r.
Fot. V.Urbanavičius 1969.

22–108 cm aukščio. Lieka neaišku, ar akmuo iš tikrųjų yra stovėjęs. Akmens pietrytinė dalis nuskaldyta, likęs tik nedidelis 1,4×1 m dydžio kubas. Skaldymo žymės – iškalti grioveliai – matomi ir šiaurinėje akmens dalyje. Pirmą kartą akmenį norėta suskaldyti statant Molėtų bažnyčią, vėliau – mėginant dirbti girnas. Padavimai čia įvairuoja: pasak vieno, tai esanti suakmenėjusi moteris, vadinama Geležinė boba (18; 239), kiti aiškiai nebenurodo, jog akmeniu pavirto boba: „senų senovėje buvo tokia boba su geležine kačerga ir ji vaikščiojusi ir žmones mušusi su kačerga. Paskiau, sako, ji palindus žemėsna. Tas akmuo panašus į bobą (...)“ (19). Likusieji variantai kalba, jog po akmeniu „sėdinti boba, kuri geležimi pavirtusi“, be to, ja kaimo žmonės bauginavo vaikus, buvo tikima, jog vėlai vakare ta boba mažus vaikus gaudanti ir nešanti po akmeniu (18; 229). Maždaug už 40 m į šiaurės vakarus nuo akmens, ant kalvelės, yra 26 stambokų akmenų pusratis.

Čimbariškių kaime (Inturkės apyl., Molėtų r.), į pietryčius nuo K. Ilgevičiaus sodybos, pelkaitės vakariniame pakraštyje guli nedidelis akmuo, vadinamasis Čimbaro ar Šimbaro kapu (Ar-650) (3 nuotr.). Akmuo pilko granito, 1,37×1,27 m dydžio, iki 49 cm aukščio. Apie buvusį akmens garsą, matyt, liudija tai, jog nuo jo pavadinimo Čimbariškėmis imta vadinti kaimą. Sakoma – akmuo žymi Čimbaro kapą: „senovėje, kada dar nebuvo tokių bei panašių teismų į dabartinius teismus, kilus gyventojų tarpe ginčui dėl žemės rubežių, į ginčijamą vietą buvęs atkvieistas kuni-

akmuo, vadinamas Boba (23). Padavimų apie šį akmenį neužfiksuota. Statant ant kalvos kolūkio kontorą, akmuo buvo suskaldytas. Į šiaurę nuo Bobakalnio – Jakaviškių piliakalnis.

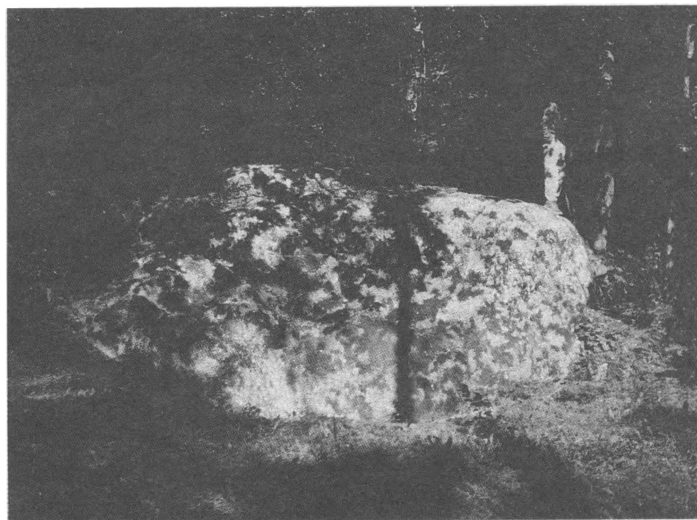
Ukmergės rajono **Taujėnų apylinkių** miške, Piktakalnyje, nurodomi du „labai dideli akmenys“. Pasakojama, kad jie vienas prie kito ėjo, tačiau žmonės davė jiems vardus: Jonas, Petras, ir akmenys nustojo ėję (24). Panašu, kad apie šiuos akmenis taip pat pasakota, jog tai suakmenėję žmonės. Tikslėsių duomenų apie jų vietą nėra.

4 nuotr. Mikniūnų Džiugas, Džiugavas akmuo. Kamajų apyl., Rokiškio r. Fot. V.Vaitkevičius 1994 03.

gas prisaikdinti šalių liudininkų, kur pil. Čimbaras melagingai paliudijęs po priesaika (priesaikos – aut.) staiga miręs ir po akmeniu esąs palaidotas“ (20). Pasak kitų – „Šimbaris (...) neteisingai liudijo, krito negyvas ir virto akmeniu. Dėl to akmenį žmonės ir pavadino Šimbario kapu“ (21). Kartu su šiais motyvais apie „suakmenėjusius“, pažįstamais iš kitų vietovių (akmuo esąs antkapinis paminklas, žmogus šventvagiškai elgiasi ir suakmenėja), padavimų apie „suakmenėjusius žmones“ variantai pasipildo dar vienu – sakoma, kad šis akmuo esąs nukritęs iš dangaus (22; 30) (ar ne Perkūnas čia suvaidino teisėjo vaidmenį?).

Lepšių kaime (Mielagėnų apyl., Ignalinos r.) maždaug iki 1957 m. vadinamajame Bobakalnyje buvo

5 nuotr. Sukinių Mokas. Pabaisko apyl., Ukmergės r. Fot. V.Vaitkevičius 1991 09.

Panevėžio rajono Vadoklių apylinkės **Suodžių kaimo** miške taip pat minimi du akmenys, kuriais pavirto broliai medžiotojai, nepasidalinę miško. Jiems ginčijantis dėl balos viduryje miško, iš kažkur atsirado senelis žila barzda. Ėmė senelis kalbėti, bet vienas brolis užsimojo prieš jį lazda, antras griebė strėlę, tuomet senelis brolius pavertęs akmenimis (25). Tikslėsių duomenų apie akmenis nėra.

Į vakarus nuo Paraisčio durpyno, Butleriškių miško 4-ojo kvartalo pietvakarinėje dalyje, 100 m į šiaurę nuo 3, 4 ir 16, 17 kvartalų susikirtimo, apie 8 km nuo **Mackeliškių kaimo** (Kavarsko apyl., Anykščių r.) guli Barboros akmuo (Ar-79). Akmuo dvišlaitės palapinės formos, 4,7 m ilgio, 3,6 m pločio (vakaruose), 2,6 m (rytuose), 2,5 m aukščio. Padavimas apie tai, jog nelaimingoji Barbora suakmenėjo, neužfiksuotas. Žinomi padavimai kalba, kad tėvų prakeikta mergina išsielvarto (jai neleido tekėti už beturčio jaunikio) išėjo į mišką, ir nuo tada jos vardu imta vadinti akmenį miške (26); jog mergina vardu Barbora netoliese pasikorė (27). Tai jau pažįstami motyvai, kurie apie kitus „suakmenėjusius“ žinomi kartu su pagrindiniais

variantais apie tai, jog žmogus pavirto akmeniu (plg. Jociūnų Bobos akmenį Alytaus rajone ar kitus). Svarbu paminėti, jog Paraisčio durpyno ankstesnis pavadinimas – Dievaraistis, 40 ha ploto miško masyvas čia turėjo Dievulio miško vardą (28). Ši vietovė – ir Nevėžio, Nevėžės aukštupys.

Mikniūnų kaimo miške (Kamajų apyl., Rokiškio r.) apie 550 m į šiaurės vakarus nuo Bernatavičių sodybos, 850 m į pietvakarius nuo kelio Duokiškis–Kamajai, nedidelių miško kelių kryžkelėje stovi Džiugo ar Džiugavas akmuo (4 nuotr.). Paminklas 1,1 m ilgio šiaurės vakarų–pietryčių kryptimi, 65 cm pločio (šiaurės vakaruose), 20 cm – pietryčiuose, 70 cm aukščio. Sakoma, jog akmuo tarytum besidžiaugiantis („džiugavas“) žmogus: „Prog šalį kai aini, atroda lyg koks tupi pacanas, va, ir šypsasi, džiaugias, juokiasi (...) atroda, bežiūrint in tų akmenį. I vadina Džiugavas akmuo. [Žmonės taip pavadino?] Aha, nuo senų laikų Džiugas“ (29). Pasak kitų – tai esąs Velnio akmuo: „Jau tetė su mamu pasakodavo. Sakydavo, kad Velnias nešė i pametė, a ten kaip, kad ar gaidys sugedojo išlakė, kaip tai jau, negaliu dabar pasakyt (...) vis Velnia akmeniu vadinam, kad Velnias nešė“ (30). 1930 m. muziejininkas Kazimieras Paunskis pažymėjo, jog šioje vietoje stovėjo ir antras toks pats („Džiaugsmos“) akmuo, čia buvo išariama žmonių kaulų (31).

Kamajų apylinkėje („prie Kamojų miestelio“) minima dvylikos akmenų grupė – akmenimis „apverstos“ vestuvės (32). Tikslėsių duomenų apie juos nėra.

Netoli **Junkūnų dvaro** (Obelių apyl., Rokiškio r.) kryžkelėje stovėjo žmogaus dydžio akmuo – nesulaukusi iš karo grįžtančio mylimojo iš sielvarto suakmenėjusi mergina (33).

PROTINGI... AKMENYS

P. Tarasenska 1933 m. plačiau rašė apie Mokus, Mokulus straipsnyje „Akmenys–žyniai“ (34), vėliau knygoje „Pėdos akmenų“ (35; 12–16). Padavimus apie Mokus pristatė B. Kerbelytė (36).

Mokai būdingiausi Rytų Lietuvos „suakmenėjusiems žmonėms“. Viena Mokų šeimyna žinoma ir Panevėžio rajone, dvi – Aukštaitijoje, vienas Mokas – Gervėčių krašte (Baltarusijos respublika), vienas, jau aprašytas, – Šalčininkų rajone, Dieveniškų miške. Visi jie, kaip pasakojama, praeityje taip pat buvo žmonės, gyveno, dirbo, kol suakmenėjo. Kita bendra ir įdomiausia šių akmenų savybė, matyt, galima laikyti tai,

kad čia žmonės mokindavosi (būdavo išmokomi įvairių dalykų). Tad Mokai „suakmenėjusių“ būtų papildomai lig tol nežinomais bruožais.

Kalbant apie buvusią Mokų paskirtį, atrodo, kad negalima jų visų tapatinti su analogiško pobūdžio šventvietėmis. Juk, pavyzdžiui, Šeimaties ir Dieveniškų Mokus pirmiausia reiktų sieti su laidojimo paminklais, apie Naurišilių Mokulienę žinomi XIX a. duomenys nurodo žmones tebetikint, jog tai dievaitės buveinė, XIX a. padavimai apie Sukinių Moką pasakoja, kad tai šventvietė, kur senovėje buvo aukojama.

6 nuotr. Naurišilių Mukolas. Smilgių apyl., Panevėžio r. Fot. M. Michelbertas 1968.

Faktas, jog tos vietos pasižymi „mokomąja“ galia, tarytum šalutinis (tai viena iš savybių). Moko vardu galbūt galėjo būti vadinamas ne vienas šventas akmuo, kur, pavyzdžiui, kaip Sukiniuose, Naurišiliuose mels-ta įpėdinių (prašyta pamokinti kaip jų susilaukti). Šiaip ar taip peršasi mintis, jog dar šiandien Mokais vadinami akmenys ar jų grupės turi ir tam tikrą savitą informacinio lauko aureolę. Ateities tyrinėjimai tai galėtų patvirtinti.

Apie Gervėčių krašto **Mokų kaimo** (Baltarusijos respublika) Moką žinoma mažiausia. Jis gulėjo vadinamajame Moko lobe. Buvo sakoma, kad Mokas – tai užmuštas ir čia pakavotas valdovas, toje vietoje patatytas akmuo (37).

Į šiaurę nuo **Sukinių kaimo** (Pabaisko apyl., Ukmergės r.), kairiajame Šventosios upės krante guli išpūdingo dydžio Mokas (5 nuotr.) su gerokai mažesniu Mokiuku. Pats Mokas net 9 m ilgio, 5,7 m pločio, iki 2,2 m aukščio. Už pusmetrio nuo jo guli 4,5×3,6 m dydžio Mokiukas. Nurodoma, jog dar iki Antrojo pa-

saulinio karo Šventosios upėje, žemiau šių Mokų, iš vandens kyšojo ir Mokienė (38). Pasak padavimų, di-
dijį Moką pradžioje Velnias nešė ant Pabaisko bažny-
čios, bet užgiedojo gaidys, ir Velnias akmenį pametė
Kalvelių kaimo laukuose (39; 602–603), dešiniajame
Šventosios krante. Čia Mokas jau buvo su šeimyna –
žmona, sūnum, dukra. Ant Moko ėmė piemenys žais-
ti, ir įpykęs, kad piemenys jį mindžioja (топчутся и
шальят), akmuo su šeimyna nutarė keltis į kitą Šven-
tosios krantą. Su verksmu jis pajudėjo, keliantis per
upę, nuskendo žmona (kituose variantuose – žmona

7 nuotr. Krakių Stabakūlis, Stabo kūlis jo aplinkos tyrinėjimų metu.
Fot. V. Urbanavičius 1971.

ir dukte (39; 603)), ir Mokas dar dvylika dienų ir nak-
tų garsiai verkė upėje likusios žmonos (40; 110) (ki-
tuose variantuose – devynias dienas Mokienė šaukė
„Gelbėkit!“, o Mokas atsakydavo „Bijau“; Mokas bau-
bė upėje likusios žmonos, tačiau veltui (39; 603 ir 37;
13). Pasak kitų – Mokus suakmenėjęs ūkininkas:
„kuom ti nusidėjęs buvęs koks tai ūkininkas. Mokus
buva, ir kuo ti nusidėja, ir jį ar tai prakeike, ar ti Die-
vas... visą šeimyną akmenim paverte (...)“ (37; 14). Pa-
gal kitus padavimus Moko akmuo – senovės auchoji-
mo vieta (служивший жертвеником) (41).

Pas Moką buvo siunčiami nemokšos – „Eik pas
Moką pasimokyti“ (37; 14). 1933 m. P. Tarasenska ra-
šė, jog apylinkėje „jei kas nors į paklausimą atsako,
kad prašomo dalyko padaryti nemoka, tai užgirsta nau-
ją ironišką klausimą: – Na, o vaiką padaryti ar moki?
Ir jei supykintas žmogus atsako, kad nemoka, tai tuo-
jau išgirs patarimą: – Eik pas Moką – pasimokinsi!
(...) tikima, jog Mokus gali bevaikiams tėvams padėti.
Bevaikės moterys, norėdamos susilaukti vaikų, eina pas
Moką burti. Buriama taip, kad ant Mokaus, sukalbė-
jus tam tikrą „maldele“, vieną ar kelias naktis bevai-
kės moterys marškinius padeda“ (42). Be kita ko, čia
žmonės burdavo ir medžioklės sėkmę, gerą javų der-
lių (35; 14). Kai XIX a. akmenį girnakalys norėjo su-
skaldyti, jį apėmė miegas ir jis susapnavo, kad ak-
mens neliestų (35; 14), pasak kitų – skaldytojai rado
žalvarinį kaušą su tekančiu (iš akmens? – aut.) krau-
ju, po ko jie apako (39; 603). 1971 m. archeologiniai
tyrinėjimai prie Moko ir Mokiuko (vad. V. Urbana-
vičius) parodė, jog susidariusio kultūrinio sluoksnio
prie akmenų nėra, buvo rastos tik dvi 50 cm sker-
smens piltuvėlio formos duobės, viena – tarytum stul-
po vieta, kita buvo pripildyta anglių, pelenų, rasta ir
viena lipdytos keramikos šukelė (43; 37–38).

Šeimatis kaimo (Tauragnų apyl., Utenos r.) Mo-
kai guli apie 280 m į šiaurę nuo kelio Tauragnai–Šei-
matis, vakarinėje pusėje keliuko, vedančio iš minėto
kelio, daubos pietiniame šlaite. Mokas – pilkai raus-
vas stambiagrūdis granitas, penkiakampio kūgio
smaila viršūnė formos, 9 m apimties, iki 2,8 m aukš-
čio. Ant akmens iškaltos datos 1866 ir 1873, raidės
M.J., L.M. ir 18 cm aukščio stačiatikių kryžius 12 cm
ilgio kryžma. 1,2 m į šiaurę nuo Moko beveik visas
žemėje guli Mokiukas – taip pat rausvas stambiagrū-
dis granitas, 35×140 cm dydžio, iki 1,4 m aukščio.
Padavimai apie akmenų atsiradimą skirtingi: pasak
vienų – „Mokas, būdamas įsitikinęs savo tikėjime pa-
gonis ir nenorėdamas pasiduoti naujam religijai, su-
manė bėgti toliau, kur dar nėra krikščionybės (...) Mo-
kas, pasiėmęs žmoną ir sūnų, iškeliavo šiaurės link
(...)“, jiems plaukiant per Tauragnų ežerą, Moko
žmona nuskendo. Tėvas su sūnum išlipę ant kranto
taip jos verkė, jog pavirto į akmenis (44). Kiti pasa-
koja, kad per ežerą kėlėsi akmenų šeima, vadinama
Tpruzinais. Akmuo Tpruzinas sulaužė draudimą per
ežerą keliantis atsigręžti atgal, ir Tpruzinienė nusken-
do (45). Yra variantas, įdomiai pasakojantis, kodėl
akmenys pajudėjo iš senosios savo vietos pietiniame
Tauragnų ežero krante: „kadu un jų nedegina švintas
ugnies ir jų neuvažoja, tai anys baisiai ašpyka ir spra-
bavoja plaukt per Tauragnų jazerų“ (46). Vienas pa-
davimas pasakoja, kad Mokai – žmonių antkapiai.
Nušauti Mokas su Mokiuku buvę pakasti po akme-

niu (ar akmenimis). Dėl to ir akmenys pavadinti Mokais (47). Ant Moko akmens pietavęs ir Napoleonas su prancūzų kariais (48). Čia taip pat buvo siunčiami pasimokyti nemokšos (37; 15). Be to, Moka patarnaudavęs, padėdavęs žmonėms patarimais. „*Buvo tik viena sąlyga – žmonės turėjo budėti prie Moko naktimis, nes Moka savo patarimus sakydavo labai tyliai, visai pašnibždomis. (...) Todėl naktį, kai viskas aplinkui apimdavo, žmonės susirinkdavo prie Moko ir klausydavosi jo. Pagal pasakojimus Moka labai daug padėjo žmonėms įvairių negandų metu. Tai, visų pirma, karų, sukilimų metu (...)*“ (49). Padavimuose pažymima, kad akmuo Mokiene Tauragnų ežero dugne tebesanti su dukra (50), kai ji nuskendo, žmonės dar pusantrų metų sutemus girdėdavo (ją ?) vaitojant (51). Dar viena užuomina – Moka esąs „suakmenėjęs šaučius, kuris persikėlė čia iš Taurapilio laukų“ (22; 170), nurodo, kad, matyt, ir Moka buvo laikomas akmeniu-siuvėju (plg. ankstesniame straipsnyje aprašytą Lempių miško akmenį). Akmenys Moka su Mokiuku yra apie 280 m į šiaurę nuo Šeimatis pilkapių II (Ar-1344).

Naurišilių kaimo (Smilgių apyl., Panevėžio r.) Mokulų šeimyna bene labiausiai nukentėjusi – tolokai vienas nuo kito čia gulėjo akmenys vyrai, žmona ir sūnus Mokulai. 1913 m. suskaldyta Mokulienė, pokario metais į karjero teritoriją pateko Mokuliukas, jis tarytum buvo perkeltas prie Mokulo, tačiau kartu čia atsirado ir antras panašus akmuo, atskirti, kuris tikrasis Mokuliukas, nebuvo galima. Galbūt jis buvo net suskaldytas (52). Mokulas (Ar-740) (6 nuotr.) gulėjo apie 20 m į pietus nuo kelio Panevėžys–Klovainiai, dvyliktajame to kelio kilometre. Tai rausvas stambiagrūdis granitas, 2,3 m ilgio rytų–vakarų kryptimi, 1,5 m pločio, 1,4 m aukščio, pakrypęs į rytus. Sakoma, jog tai sustingęs beariantis pora jaučių artojas, kažkada akmenyje matėsi net jaučių ragai ir ausys (53; 847). Mokulienė gulėjo prie pat dvaro kumetyno tvoros, ją suskaldė kumečiai, statydami kumetyną 1913 m. Akmuo savo forma priminė moterį, virš akių pakelta ranka tarytum žiūrincią Mokulo pusėn. Pasak padavimų, Mokulų šeima buvusi darbšti ir sumani. Mokulas Velykų rytą išėjo lauko arti. Mokulienė išvirė jam pusryčius ir išėjusi į kiemą pasiuntė sūnų juos nunešti. Kai tik suskambo bažnyčioje Velykų varpai, visi suakmenėjo (54). Žmonės vartojo priežodį: „Dirbk dirbk šventą dieną, kad nepavirstum akmeniu, kaip Mokulas“ (53; 847). Čia buvo siunčiami ir

nemokšos pasimokyti. Jei kas nors ko nemokėdavo, buvo patariama: „Eik pas Mokulą, apeik jį tris kartus keliais, kalbėdamas „Sveika, Marija“, ir išmoksi“ (34; 622). Nuogais keliais vaikai eidavo aplink akmenį septynis kartus, kad išlaikytų mokyklos egzaminus (55). Nemažiau įdomios praėjusio šimtmečio žinios apie Mokulienę – prie jos su aukomis (z darami i prošbami) eidavo bevaikės moterys, meldamos įpėdinių. Aukos buvo sudedamos ant akmens, ir jeigu jos dingdavo, buvo tikima, jog jas pasiimanti geroji deivė, kuri čia gyvena (zabiera! duch dobrej bo-

8 nuotr. Benaičių Kūlių bobelė. Darbėnų apyl., Kretingos r. Fot. V.Vaitkevičius 1994 06.

gini) (56). Archeologiniai tyrinėjimai prie Mokulo 1984 m. (vad. V. Urbanavičius) rezultatų nedavė (57).

Apie **Moliūnų kaimo** (Pumpėnų apyl., Pasvalio r.) akmenį stulpą pasakojamoji tradicija, deja, nežinoma. Akmuo stovi pelkių supamame Kapo kalnelyje, apie 50 m į šiaurę nuo kelio Kirkliniai–Januškos, apie 150 m į rytus nuo vadinamosios Perkūninės (saugoma kaip senovės gynybiniai įtvirtinimai, Ar-752). Akmuo apie 60 cm skersmens, apie 1,1 m aukščio, jame iš viršaus žemyn stulpeliu iškaltos datos: 1808, 1848, 1858 ir dar atskirose eilutėse du skaičiai – 8, 9. Kai kada jis buvo užkastas, 1958 m. vėl atkastas ir pastatytas į senąją vietą kraštotyrininko A. Mažylio iniciatyva (58; 7). Panašu, kad praeityje čia buvusi senojo tikėjimo šventvietė, ką mena išlikęs vietovardis Perkūninė.

Kraštotyrininkas J. Šliavas atkreipė dėmesį į **Vadatkų kapinėse** (Krekenavos apyl., Panevėžio r.) kasant duobę šiaurinėje kapinių dalyje rastą kiek į žmogaus figūrą panašų akmenį. Jis buvo paguldytas vietoj kapo antvožo. Akmuo pilkai mėlynas, 2,5 m il-

gio, 30–70 cm pločio, apie 60 cm storio (58; 47–48). Tikslėsių duomenų nėra.

Miglotai menamas akmeniu pavirtęs žmogus Pakruojo rajono Žeimelio apylinkėse (59).

Bulėtiškio miške (Pašvitinio apyl., Pakruojo r.), apie 4 km į šiaurę nuo Pašvitinio, guli vienas iš trijų Velnio akmenų. Jis 5,2 m ilgio rytų–vakarų kryptimi, 3 m pločio, 70–170 cm aukščio. Ant akmens iškaltos datos: 1848, 1929, raidės „i. A.“ „A.MM“, du pusmėnuliai, kryželis ant rutuliuko. Regis pagrindinis padavimų motyvas – akmuo esąs neštas Velnio sudaužyti Pašvitinio

9 nuotr. Akmeninė Boba prie D. Poškos Baublio. Upynos apyl., Šilalės r. Fot. V. Vaitkevičius 1991 06.

bažnyčią, bet pragydo gaidys, akmuo iš Velnio nagų krito ir, suskilęs į tris dalis, liko gulėti trijose skirtingose vietose (60). Tačiau žinomas padavimas ir apie tai, jog dvarininkui Apolinarui Liakui bitės nešdavo aukso dulkeles. Liakas pilną katilą aukso paslėpė Bulėtiškio miške. Jau po to Liakas apiplėšė ir užmušė pas jį medaus pirkti atvažiavusius pirklius iš Rygos. Jų aukšą beslepiančiam tame pačiame miške, trenkė Perkūnas, ir gobšuoelis pavirto dideliu akmeniu, kuris prislėgė katilą aukso (61; 233). Pasak kitų – gobšus grafas iškasė po akmeniu duobę ir paslėpė čia puodą aukso bei avilį medaus (?). Kartą neturtingas žmogus bandė turtą iškasti, bet suakmenėjo ir prilipo prie akmens. Visi, kas tik bandysią čia kasti, suakmenės (61; 233). 1971 m. archeologiniai tyrinėjimai prie akmens (vad. V. Urbanavičius) rezultatų nedavė (43; 33–34).

Sunykusio **Grauzių vienkiemio** (Polekėlės apyl., Radviliškio r.) akmuo stulpas, laikomas suakmenėjusiu žmogumi, stovėjo lauke prie vadinamųjų Mil-

žinkapių (senojo geležies amžiaus pilkapių) (40; 56). Akmuo klaidingai buvo siejamas su Gražioniais į šiaurės rytus nuo Radviliškio (35; 11), todėl archeologų neaprašytas. Tikslėsių duomenų apie jį nėra.

STABAKŪLIAI

Žemaitijos suakmenėjusius žmones gali reprezentuoti vadinamieji stabakūliai. Jau šis bendrinis pavadinimas (P. Tarasenos, kitų autorių vartotas kaip menhiro atitikmuo) rodytų, jog tie šventi akmenys

10 nuotr. Petrikaičių Veselijos Jaunojo ir Jaunosios akmenų skeveldros. Fot. V. Vaitkevičius 1995 03.

slepia daug paslapčių. Stabakūlio varde išliko senasis pavadinimas „stabas“ ar „stabis“ (kuris vakarų baltams reiškė akmenį (62; 286) ir vėlesnis – žemaitiškas „kūlis“, kuris, beje, laikomas kuršių kalbos palikimu žemaičių tarmėje (62; 349). Kitas klausimas, ar „stabių“ kažkada vadinti vien šventais laikomi akmenys, tam tikra akmenų grupė (rūšis). Taip, atrodo, leidžia manyti faktas, jog daugelis šiandien žinomų vietovardžių su šaknimi *stab-* yra šventų akmenų, vietovių, kur tie akmenys guli, pavadinimai. Reikia paminėti, kad kunigo A. Kašarausko pranešimu, liaudies garbinami stabakūliai dar XIX a. buvo Bažnyčios naikinami (35; 11). Jų mažai ir žinoma.

Repšių kaime (Židikų apyl., Mažeikių r.) kelių Mažeikiai–Plungė ir Repšiai–Ruzgai kryžkelėje maždaug iki šeštojo dešimtmečio stovėjo nedidelis gumbuotas apie 1 m aukščio akmuo, tarytum primenantis moteriškos figūrą. Akmuo buvo vadinamas Užkeikta merga. Žinomas vienas padavimas, paskelbtas, tiesa, keistoku tarybiniu literatūriniu stiliumi 1950 m.: Liūdėnų kaimo valstiečiai tarnavo baudžiauninkais Repšių dvare pas ponus Grosus. Grosas, be kitų žiaurumų, mėgdavo prievartauti jaunas baudžiauninkes. Raudytė dvare dirbdama krintosi, motina jai kalbėdavo: „Verčiau akmeniu pavirsk, bet nepasiduok pono užgaidoms“. Dukra sakydavusi: „Verčiau akmeniu tapsiu, bet ponui nenusileisiu“. Ir kartą tas buvo benorįs Raudytės, bet toji pasileido bėgti. Tada, sakoma, Raudytė labai pavargo ir iš išgąsčio suakmenėjo (63).

Krakių kaime (Mosėdžio apyl., Skuodo r.) prie senojo kelio Mosėdis–Skuodas stovintis vadinamasis Stabo kūlis (7 nuotr.) buvo šio straipsnio autoriaus „Liaudies kultūroje“ (1995 m. Nr. 2) gana plačiai aprašytas, todėl čia nebus kartojamasi.

Benaičių kaimo (Darbėnų apyl., Kretingos r.) akmuo Kūlių bobelė (Ar-521) (8 nuotr.) guli apie 300 m į pietus nuo kelių Skuodas–Darbėnai ir Skuodas–Salantai sankryžos, apie 50 m į vakarus nuo kelio Skuodas–Darbėnai, Kulšės upelio kanalo kairiajame krante. Akmuo stambiagrūdis raudonas granitas, iš šono piramidės pavidalo, iš priekio – stačiakampio formos, 4,45 m ilgio šiaurės–pietų kryptimi, 3,15 m pločio, 1,55 m aukščio. Pagal padavimus, seniau čia gyveno pikta ragana, kuri visus atklydusius nakvoti paversdavo akmenimis. Vienas jaunuolis sužinojo burto paslaptį: jis pabučiavo raganą, ir užkeiktieji atgijo, o raganos troba pavirto dideliu akmeniu, kuris vadinamas Kūlių babale (Akmenų senute) (14; 338). Čia vaidenasi, klaidina. Kartą vidurdienį buvo pakilus vėtra, kai kitur buvo ramu. Vieną naktį prapuolė prie akmens sukrautas šieno kūgis (64) ir pan. Akmuo guli šventoje vietovėje: apie 220 m į šiaurės rytus buvo akmuo Laumės lova, 420 m į vakarus – akmuo Ponios lova, 300 m į rytus dunkso šventakalnis, vadinamasis Balkos kalnas.

Tarp Kretingos ir Bajorų geležinkelio stočių, prie **Kluonalių kaimo**, bendroje ganykloje priešais Jauryklos upelio santaką su Akmena, 1924 m. buvo aptiktas paslėptas akmenų... lobis. Matyt kitas toks radinys nebūtų plačiau pagarsėjęs, jeigu ne tiksliai žinomos radimo aplinkybės ir pati lobio sudėtis. Atkasus ir iškėlus didoką, bet iš viršaus vos matomą akmenį (1,2×1 m dydžio, 30–35 cm aukščio) buvo rastos keturios tvarkingai sudėtos trikampės 80–110 cm aukščio „piramidės“ su apkalimo žymėmis, du ketur-

kampio pjūvio 30–40 cm aukščio akmenys su nuskeltomis viršūnėmis. Žemiau visų jų gulėjo dar apie 20 mažesnių, 10–30 cm aukščio akmenų, ir visi jie turėjo skėlimo žymes. Be to, iškasant akmenis buvo pastebėta, kad žemė šioje vietoje jau judinta, labai besiskirianti nuo lauko dirvos. Toks žemės sluoksnis baigėsi iškasus visus akmenis. Archeologo P. Tarasenos, kuris plačiausiai radinį ir aprašė, nuomone, tai šventvietės akmenys – stabakūliai (65). Tolesnis akmenų likimas nežinomas. Juos aptiko Klaipėdos akmenų apdorojimo firmos „Granitas“ savininkas J. Šeputis, ir greičiausiai jie buvo suskaldyti.

Kalbant apie kitus žinomus stabakūlius, vėl reikia prisiminti kunigo A. Kašarauskio žinią, jog jis Varnių katedros šventoriuje matė stabakūlių, kurie kunigų įsakymu čia buvo suvežti, nes liaudis juos garbino (35; 11). Tad dar XIX a. nemaža tų paminklų dingo be žinios. Varnių krašte žinoma tik apie vieną stabakūlį. **Stabinės kaime** (Varnių apyl., Telšių r.) 1662 m. Viržuvėnų (dabartinės Janapolės) dvaro inventorius mini Stabakūlio lauką, kur žemės turėjo 3 valstiečiai (66). Matyt, kad ten būta Stabakūlio, su juo galbūt reikia sieti ir kaimo pavadinimą Stabinė.

Analogiška situacija ir **Geišių kaime**, Raseinių apylinkėje. Čia žinomas Stabalaukis (67), tačiau jokių tikslesnių žinių nėra.

Sprendžiant iš šiandien turimų duomenų, vienas iš žemaitiškų stabakūlių epicentrų – Laukuvos apylinkės Šilalės rajone. Į istorines XIV a. Laukuvos žemės ribas (68) patenka Kuliškių, Kaštaunalių, Padievyčio, Ivoniškių (du) akmenys, laikyti suakmenėjusiais žmonėmis. Panašu, jog juos reikia sieti su VI–XIV a. žemaitiška (siaurąja prasme) kultūra. Deja, apie pačius akmenis žinomos tik nuotrupos, nė vienas iš jų neišlikęs.

Ivoniškių kaime (Kvėdarnos apyl.) prie dvaro, kaip nurodo kunigas A. Kašarauskas, 1857 m. buvo du akmenys – medžiotojai, kurie medžioję šventą dieną sumos laiku ir pavirtę akmenimis (69; 114). P. Tarasenos duomenimis, šie akmenys pono Volmero vėliau buvo pervežti į Vėžaičių dvarą Klaipėdos krašte, kur ir dingo (70). Ivoniškių dvaro vieta – apie 400 m į vakarus nuo kelio Kvėdarna–Laukuva (dvaro pastatų nelikę, toje vietoje įsikūrusi nauja sodyba). Iš ardo mo Ivoniškių kapinyno į muziejus yra patekę VIII–XII a. dirbinių.

Kuliškių kaimo pelkėse (Kvėdarnos apyl.) stovėjo žmogaus ūgio akmuo – suakmenėjęs medžiotojas. Akmenį išvežė ir suskaldė melioratoriai (71).

Kaštaunalių kaime (Laukuvos apyl.), kaip rašė kunigas A. Kašarauskas, 1857 m. (tuometinio P. Pacevičiaus Pakapių vienkiemio laukuose) stovėjo didžiulis granito luitas, vadinamas Stabakūliu. Pasak padavi-

mu, tai buvo akmeniu pavirtęs žmogus. Kažkada akmenyje dar buvo žymu žmogaus pečiai, diržas, skrybėlė. Tame pačiame lauke buvo randama žmonių kaulų, archeologinių radinių (69; 108–109). Kaštaunalių kapinyno vieta išaiškinta abipus kelio į Laukuvą. Kapinyno tyrinėjimai (vad. L. Vaitkunskienė) parodė, jog žemaičiai čia savo mirusiuosius laidojo VII–VIII a. Rasta dirbinių ir iš suardytų III–IV a., IX–XII a. kapų (72). Apie akmenį tikslesnių žinių nėra.

Padievyčio kaime (Laukuvos apyl.), Dievyčio kalno pašlaitėje, stovėjo žmogaus pavidalo apie 1,5 m aukščio akmuo Bernardinas, atgręžtas į Dievyčio ežerą. Akmuo suskaldytas 1855 m. ir sudėtas į Svirtūno klojimo pamatus (69; 114). Pasak padavimo, tai būtų įsimylėjusio vienuolio bernardino, kuris pavirto akmens stulpu, o mylimoji buvo viesulo paskandinta Dievyčio ežere (73). Šiauduvos–Padievyčio vietovė praeityje buvo garsi senojo tikėjimo šventvietė.

Į **Bijotų** (Upynos apyl., Šilalės r.) Baublio muziejų, matyt, dar D. Poška pergabeno stabakulį – maždaug 80 cm aukščio vadinamąjį akmeninę Bobą (9 nuotr.). Suprantama, jokia pasakojamoji tradicija apie akmenį nebežinoma. Vis dėlto akmens pavadinimas ir išvaizda perša mintį, jog tai kažkada iš senosios vietos į muziejų perkeltas stabakūlis. Reikia pastebėti, kad dalis žemaitiškų stabakulių buvo būtent tokios išvaizdos, t.y. tos pačios nedidelių, gyslotų, gumbuotų akmenų rūšies (plg. Repšių Užkeikta merga, tokie ir Kluonalių akmenys).

Apie **Kražiuose** (Kelmės r.) prie Kražantės upės buvusius akmeninius „stulpus“ – suakmenėjusius girtuoklius užrašytas vienas padavimas: Velykų rytą prisigėrę latrai nusitvėrė kas ką ir ėmė eiti (vaikščioti? – aut.) lyg aplink bažnyčią. Tada jie pavirtę į akmenis („i suakmenėję ani buva į stulpus tuokius“ (74).

Tarp **Petrikaičių** ir Pakėvio kaimų (Vaiguvo apyl., Kelmės r.), apie 100 m į pietvakarius nuo V. Meliešiaus sodybos Petrikaičiuose, miške, pietinėje senojo kelio Kelmė–Vaiguva pusėje (dabar – miško kelias), buvo dvylika Veselijos akmenų. Paprastai rašoma, kad devyni iš tų akmenų stovėjo eilėje, kiti – gulėjo. Visi jie buvo vienoje, maždaug 22 m ilgio eilėje (75; 27–29). Pirmasis akmuo, stovėjęs eilės pietvakarinėje pusėje, buvo didžiausias, kiti – mažesni. Didžiausias akmuo buvo vadinamas Jaunučiu, tolimesnis – Jaunąja, toliau ėjo Piršlys ir kiti vestuvių pulko dalyviai. 1935 m. Lietuvos žemės vardyno anketos išrašė pažymėtą, kad akmenų būta apie dvidešimt penkis, jie buvo išsirikiavę – nuo didžiausio vis mažyn per 2 m iš šiaurės į pietus (76; 270). Akmenis prieš 1927 m. suskaldė P. Meliešius. Jo vaikai prisimena tėvų pasakojimus, kad 12 akmenų stovėjo šešiomis poromis: trys poros suakmenėjusių arklių,

tempusių vežimus, ir trys poros vestuvinių (48). K. Avižonis, apsilankęs čia 1926 m., pažymėjo, jog Jaunojo ir Jaunosios akmenų skeveldros tebėra ten, kur anksčiau stovėjo akmenys (75; 27–29), 1995 m. nustatyta, kad senojoje Veselijos akmenų vietoje likę septyni akmenys: penkių skirtingų akmenų skeveldros ir du akmenys. Pagal K. Avižonio padarytą aprašą matyti, kad yra likusios viena šalia kitos Jaunojo bei Jaunosios akmenų skeveldros (10 nuotr.): Jaunojo akmuo buvo melsvas granitas, skeveldra 66×39 cm dydžio. Panašu, kad tai smailai besibigianti Jaunojo akmens viršūnė. Jaunosios akmuo buvo rausvas granitas, turėjo beveik stačią šoninę briauną. Matoma iš po žemių 22 cm aukščio skeveldros dalis yra 75×34–42 cm dydžio, likusi apskrita akmeniskaldžių kalto žymė, kuriuo akmuo buvo perskeltas išilgai. Toliau į šiaurės rytus nuo šios skeveldros guli melsvas akmuo, rausvo granito, melsvo, rausvai pilkšvo granito (panašu, kad tai būtų stačio akmens) skeveldros. Nuo ketvirtosios skeveldros į šiaurės rytus žemėse guli neliestas melsvai pilkšvas 56×140 cm dydžio akmuo. Vedant per išlikusias trijų akmenų skeveldras bei du likusius akmenis ašį (tik penktoji bei šeštoji skeveldros lieka šone), matoma šiaurės rytų–pietvakarių kryptis (maždaug 222°–42°).

K. Avižonis pažymėjo, kad keli Veselijos akmenys pakliuvo į P. Meliešiaus namo pamatus ir nurodė jų vietą pamatuose, kiti parvežti Veselijos akmenys, suskaldyti apie 1927 m., gulėjo Meliešiaus kiemo patvoryje. Nustatyta, kad P. Meliešiaus gyvenamojo namo šiaurės rytiniame kampe yra Veselijos melsvo akmens skeveldra. Iš kiemo tebegulinčių akmenų vienas ar du, galimas dalykas, yra Veselijos akmenų skeveldros.

Apie Veseliją buvo pasakojama, jog kažkoks jaunuolis sumanė vesti turtingą merginą ir slapta iškėlė vestuves, nuvažiavo į bažnyčią. Sužinoję tai jaunosios tėvai prakeikė grįžtančius iš bažnyčios jaunuosius su palyda, vestuvinininkai pavirto akmenimis (40; 130 ir 75; 29). Kiti pasakoja, kad jaunosios motina, jauniešiams susėdus važiuoti į bažnyčią, juos prakeikė (76; 270). Kitas motyvas – akmenis suritino Velnias ir prie jų pavakariais rodydavosi („puona Hevičina Velnas“) (77). Ties akmenimis pakelėje stovėjo senas medinis kryžius. Maždaug 50 m į šiaurės vakarus nuo akmenų buvo rasti žmogaus, žirgo griaučiai bei ietigalis. Dar už 150 m ta pačia kryptimi kalvelėje, smėlyne, buvo rasti trys ar keturi akmeniniai gludinti kirveliai (48).

Akmuo Karieta ar Vestuvių vežimas buvo **Šcreitlaukio kaimo** (Vilkyškių apyl., Šilutės r.) Sidabriniam kalne (senovės gyvenvietė Ar-1923), netoli Jūros santakos su Nemunu. Akmuo buvo didelis, daug žemesniu už užpakalinę dalį priešakiu. Akmuo XX a. pradžioje buvo suskaldytas Pempinės dvaro pama-

tams, viena akmens dalis, likusi nepanaudota statyboms, buvo 28 pėdų skersmens ir 46 pėdų apimties (78). Pagal padavimus, akmuo – suakmenėjęs vestuvininkų vežimas. Šioje vietoje gyveno labai turtingas kunigaikštis, kartą atjojo neturtingas, tik žirgą teturintis žmogus ir pasipiršo jo dukrai. Duktė jį pamilo, bet tėvai nenorėjo jos leisti už neturtingojo. Neilgai trukus jaunikis atvažiavo vestuvių vežimu ir pasiėmė savo sužadėtinę. Jaunosios motina verkė ir dejavo, tėvas užsirūstinęs paklausė, kur jie važiuoja. Jaunikis atsiliepė, kad į bažnyčią. Tėvas su motina neteko žado, jaunieji jau važiuojo, kai tėvas sušuko: „Veikiau paliktumėte judu su vežimu ir arkliais akmeniu, negu tu, netikusi dukra, savo tikybą pamestum“. Vežimas su vestuvininkais pavirto akmeniu (79). Kitas motyvas – ant akmens senovėje buvo deginama šventoji ugnis, dedamos aukos (80). Šereitlaukio senovės gyvenvietėje, kur akmuo gulėjo, gyventa jau akmens amžiuje, intensyvus I tūkstantmečio kultūrinis sluoksnis.

Sunykusio **Jučionių kaimo** miške, dabar – Kulautuvos pušyne, (Kauno r.), Neriepos upelio aukšupyje, apie 300 m į šiaurės vakarus nuo Kulautuvos kapinių, upelyje stovėjo akmuo – Karalaitė. Akmuo buvęs panašus į mergaitę. Senovėje, kai visi gyventojai išėjo ginti krašto, viena karalaitė slapta pabėgo su jaunikiu. Tėvas ją prakeikė žodžiais: „Nelaiminga ta duktė, kuri negina brangiosios tėvynės. Dievų vardu atsižadu ir prakeikiu ją amžinai. Perkūne galin gas, nubausk ją!“ Karalaitė stovėjo prie upelio ir pavirto akmeniu (81). Beje, kartais žmonės akmenį aiškiausiai matydavo upelyje, o kartais, net šviesiausią dieną, akmuo dingdavęs kaip nebuvęs... (82). Akmuo suskaldytas. Toje vietovėje trykšta šventu laikomas šaltinis (83).

* * *

Atliktas darbas iliustruotų mitinio vaizdinio kartografavimo Lietuvos mastu galimybes, tokio darbo privalumus ir trūkumus.

Toks kartografavimas ryškiai išskyrė Pietryčių Lietuvą, kur daugiausia paplitę Užkeiktų mergų akmenys – išvaizdos ir mitinių vaizdinių prasme klasikiniai lietuviškieji menhirai. Ta sritis atitiko atskirą, maždaug IV–VIII a. laikotarpio etninę–kultūrinę pilkapių su sampilais iš akmenų paplitimo teritoriją ir šiuo požiūriu kartografavimo privalumai akivaizdūs.

Šventieji akmenys, kurie padavimuose laikomi suakmenėjusiais žmonėmis, buvo, matyt, ne vien vėlių šventovėse. Tai rodo dalis padavimų motyvų, tikėjimų, susijusių su tais akmenimis. Kai kurie duomenys perša mintį, jog padavimai apie suakmenėjimą gali būti „antrinis“ reikalas, – pavyzdžiui, kada senojo kulto objektai „teoriškai“ įvardinti priešiškais oficialiajai reli-

gijai (žmogus, pavirtęs į akmenį, buvo bedievis, „pagonis“), bet religinė praktika prie jų nenutraukta.

Gerai iš pasakų pažįstamas „suakmenėjimas“ (užkeikimo galimybė) gali būti ir konkretus – Lietuvoje žinoma daugiau kaip pusšimtis akmenų, laikomų suakmenėjusiais žmonėmis. Dzūkijoje jiems atstovauja Užkeiktosios mergos, Žemaitijoje – vadinamieji stabakūliai, rytų aukštaičiuose žinomi keli Mokai. Be abejonės, yra lig šiol neišaiškintų tokių akmenų, reikia atkreipti dėmesį į padavimus apie tai, jog prie vieno ar kito akmens yra užsimušęs žmogus, jog akmuo esąs antkapinis paminklas ir pan. Tokie motyvai dažnai aptinkami kartu su padavimais apie suakmenėjimą ir yra populiariesni. Retas kuris jau tiki, jog „seniau žmonės į akmenis paversdavo“, ne visada tokius iš senųjų girdėtus padavimus noriai pasakoja, nes tai laiko melu.

Mieli skaitytojai, jeigu Jums žinomos nors ir trumpos nuorodos (nuogirdos), kur likę ar yra buvę akmenų – suakmenėjusių žmonių, labai prašome – praneškite adresu: Vilnius, Kražių 5, Istorijos institutas, V. Vaitkevičiui.

1. Kirkoras A. H. Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes. – V., 1991.
2. Lietuvių mokslo draugijos rinkinys (toliau – LMD) Lietuvių tautosakos rankraštyne I 271/16 a.
3. I. ir G. Žilių duomenys.
4. LMD I 618/11.
5. LMD I 457/1¹⁰.
6. Trinkūnas J. Dūkštų senovė // Rytų Lietuva. – V., 1992.
7. J. Godlevskis, Bonifacio, g. 1917 m. Genių km., d. gyv. Šiauliškių km. Užr. D. ir V. Vaitkevičiai, I. ir G. Žiliai 1995 11 (padavimas užrašytas rusų kalba).
8. Morkus Sukackas, g. 1940 m. Dubičių km., Varėnos r., nuo 1975 m. gyv. Glinuokos (Molynės) vnk. Užr. D. ir V. Vaitkevičiai 1995 11.
9. Juzefas Mikulič, Michailo, g. 1923 m. Buivydžių km., d. gyv. ten pat. Užr. D. ir V. Vaitkevičiai, I. ir G. Žiliai 1995 11; Albina Giliūn-Jaskonis, Konstanto, g. 1921 m. Glinuokos vnk., d. gyv. Verkšionių km. Užr. D. ir V. Vaitkevičiai 1995 11; kt.
10. Jadvyga Jaskonis, Silvestro, g. 1927 m. Airėnų km., d. gyv. Karmazinių km. Užr. D. ir V. Vaitkevičiai 1995 11.
11. V. Strazdas, Juozo, g. 1922 m. Tilvikų km., d. gyv. Gelvonų mstl., Mikalajūnų g. 14. Įr. D. ir V. Vaitkevičiai 1996 02.
12. V. Darvydas, Mečislavo, g. 1950 m. Senadvario km., d. gyv. Vilniuje. Įr. D. ir V. Vaitkevičiai 1996 02.
13. V. Jurkevičienė, Motiejaus, g. 1927 m. Liukonių km., d. gyv. ten pat. Įr. D. ir V. Vaitkevičiai 1996 02.
14. Barkauskas P., Vabalas B. Vadovas po Lietuvą. – K., 1938.
15. Lietuvių tautosakos rankraštynas (toliau – LTR) 4160: 107, 211.
16. Daugudis V. Molėtų bei Vilniaus r. esančių archeologinių paminklų žvalgyno (1970 09 15–25) ataskaita. – V., 1970. P. 28. Saug. Lietuvių kultūros paveldo centro (toliau – LKPC) Dokumentacijos centre.
17. A. ir P. Ivanauskai, g. 1936 ir 1925 m. Jaurų km., Giedraičių apyl. Užr. V. Vaitkevičius 1994 05.
18. Valstybės archeologijos komisijos (toliau – VAK) byla Nr. 61.
19. VAK 61. P. 240, tas pat: Tarasena P. Pėdos akmenų. – V., 1958. P. 8, tik savaip, „ji įlindusi į žemę ir pavirtusi akmeniu“.
20. VAK 61. P. 84; taip pat VAK 61. P. 83 – „kritęs negyvas, kur buvo ir užkastas, o ant kapo buvo užristas akmuo“.
21. Archeologijos paminklo pasas. Sud. G. Pakalnis 1962. Saug. LKPC Archeologijos skyriuje.
22. Tautavičius A. 1970 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos ataskaita. Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus archyvas (toliau – II AS) 302.

23. V. Musteikio duomenys.
24. LTR 768/4; taip pat: Lietuvių tautosaka. T. 4. Pasakos. Sakmės. Pasakojimai. Oracijos. – V., 1967. – P. 602 (Nr. 643).
25. LTR 1322/53; atrodo, kad ir be tikslesnės lokalizacijos padavimas apie Ramygalos valsčiuje balos pakraštyje gulintčius du didelius akmenis – suakmenėjusius karalius, kurie tarpusavyje nesutarė, kalba apie tą pačią vietą – LTR 1249/178.
26. Kudaba Č. Trijų upių santaka // Mūsų gamta. – 1986. – Nr. 12. – P. 11.
27. J. Balčiūnas. 1982 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos Anykščių rajone ataskaita. IIAS 2245. P. 80–81.
28. 1935 m. Lietuvos žemės vardyno anketos duomenys Lietuvių kalbos instituto Vietovardžių kartotekoje.
29. P. Janukėnas, Povilo, g. 1928 m. Mikniūnų km., Kamajų apyl. Įr. V. Vaitkevičius 1994 03; pasakodamas vaizdavo susikuprinusi, palinkusį į priekį besišypsantį žmogų.
30. U. Bernatavičienė, Fabijono, g. 1928 m. Mikniūnų km, d. gyv. ten pat. Įr. V. Vaitkevičius 1994 03.
31. Užr. iš Napalio Dulkės, gimusio apie 1855 m. Mikniūnų km. Saug. Rokiškio kraštotyros muziejuje.
32. LTR 4474/119.
33. J. Pliuskevičienė Paslaptinga vietovė. Junkūnų piliakalnis // Gimtinė. – 1992 04 1–30 (Nr. 4).
34. Tarasenska P. Akmenys–žiniai // Jaunoji karta. – 1933 09 24 (Nr. 37).
35. Tarasenska P. Pėdos akmeny.
36. Kerbelytė B. Lietuvių liaudies padaviniai. – V., 1970. – P. 80–83. Autorė pažymi, jog „turimuose užrašytuose tekstuose Mokų antropomorfizacija suvokiama kaip tam tikra meninio vaizdo kūrimo priemonė, o ne liaudies pažiūrų atspindys“ (P. 82).
37. LTR 4161/406; Mokas esąs prancūzas – LTR 4161/220.
38. Tarasenska P. Pėdos akmeny. – P. 14; šios nuorodos gana skiriasi, plg.: „netoli Mokaus, paupy, guli du dideli akmenys, o upėje, netoliese – dar vienas, taip pat nemažas akmuo. Tai Mokaus „šeima“ (J.Š. Legendų Lietuva // Vakarai, – 1936 06 27 (Nr. 147). – P. 3).
39. Lietuvių tautosaka. – T. 4.
40. Покровский Ф.В. Археологическая карта Ковенской губернии. – Вильна, 1899.
41. Гуковский К. Вилькомирский уезд. – Памятная книжка Ковенской губернии на 1891 год. – Ковно, 1890. – С. 428.
42. Akmenys–žiniai. – P. 622; pasak M. Bartninko, P. Tarasenska rašė, jog tokiu būdu Ona Štarienė pagimdė aštuonis vaikus. Žr. Bartninkas M. Senovės lietuviai. Religija ir mitiniai įvaidžiai. – V., 1993. – P. 52.
43. Urbanavičius V. Senovės lietuvių spėjimų kulto vietų kasinėjimai. IIAS 351.
44. LTR 469/96 a; Balys J. Lietuvių liaudies sakmės. – K., 1941. – T. 1. – P. 226–227.
45. LTR 469/96.
46. LTR 2088/265.
47. LTR 5080/87.
48. V. Vaitkevičiaus asm. archyvas.
49. Vaišnora, gyv. Stuglių km. – VU Rankraščių skyrius (toliau – VU RS) F81–235. P. 4–8.
50. LTR 5077/62: ir dabar vidury ežero du akmenys.
51. LTR 5063/55.
52. Juknevičius P. Nauraišilių mitologiniai akmenys // Tėvynė (Panevėžio r.). – 1982 11 27.
53. Klykūnas J. Dėliai archeologinių ir šiaip įdomių vietų sąrašo, įdėto į „Švietimo Darbo“ 4 Nr. // Švietimo darbas. – 1925. – Nr. 8.
54. M. Švaplienė, g. 1888 m., Sinkonių k. // Šliavas J. Lygumos, stabai ir žmonės. – Žeimelis, 1976 (mašinė). – P. 62. – VU RS F152–10.
55. P. Švaplys, g. 1923 m. Sinkonių km. // Šliavas J. Lygumos, stabai ir žmonės. – P. 62.
56. Witort J. Przyczynki kulturalne (Przeżytki kultu wody i kamieni). – Lud, 1899. – T. 5. – S. 206.
57. Urbanavičius V. Nauraišilių mitologinio akmens, vadinamo Mukolu (Ar-740), 1984 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita. – IIAS 1085.
58. Šliavas J. Lygumos, stabai ir žmonės.
59. Šliavas J. Šiaurės Lietuvos lygumos. – Žeimelis (mašinė), 1974. – P. 179. – VU RS F152–5.
60. Šliavas J. Pašvitinio–Linkuvos apylinkių archeologiniai paminklai // Kraštotyra. – 1970. – P. 119; Šliavas J. Lietuvos Žiemgalos padaviniai // Kraštotyra. – 1971. – P. 275.
61. Dapkus D. Lankytini objektai Pašvitiny // Kraštotyra. – 1964.
62. Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. Lietuvių kalbos kilmė. – V., 1984. – D. 1.
63. Dainius A. Legenda apie suakmenėjusią merginą // Mažeikių tiesa. – 1950 07 05.
64. LTR 3471/901.
65. Tarasenska P. Pėdos akmeny. – P. 54–55; Tarasenska P. Kretingos stabakūliai // Klaipėdos žinios. – 1924 08 14; Tarasenska P. Kretingos menhirai // Vakarai. – 1937 07 24.
66. Butrimas A. Senoji Viržuvėnų (Janapolės) istorija archeologinių šaltinių duomenimis // Biržulio baseino kompleksinių tyrinėjimų dešimtmetis. Varniai. – V., 1987. – P. 82.
67. Šturms Ed. Die Alkstätten in Litauen // Contributions of Baltic University. Hamburg. – 1946. – Nr. 3. – S. 7 (Nr. 94).
68. Žr. Žulkus V. Vakarinės žemaičių žemės XIII–XIV amžiais // Biržulio baseino kompleksinių tyrinėjimų dešimtmetis. Varniai. – V., 1987 – P. 28. (2 pav.).
69. Keli tautotyros mažmožiai iš kun. A. Kosarzevskio rinkinio // Tauta ir žodis. – K., 1923. – T. 1.
70. Tarasenska P. Akmeniniai būstai vėlėms. Stabakūliai–mengyrai // Jaunoji karta. – 1933 08 27 (Nr. 33). – P. 552.
71. Juknius K. Akmuo – ne svetimkūnis // Komjaunimo tiesa. – 1988 01 15.
72. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. 3. I–XIII a. pilkapynai ir senkapiai. – V., 1977. – P. 51–52 (Nr. 259); Vaitkunskenė L. Kaštaunalių plokštinis kapinynas // Lietuvos archeologija. – V., 1984. – T. 3. – P. 79–91.
73. Statkevičius V. Verti dėmesio akmenys. – Šilalė (mašinė), 1986. – Lietuvos kraštotyros draugija F32.
74. LTR 4793/282.
75. Avižonius K. Kelios istorinės Lietuvos vietos. – K., 1927.
76. VAK 15.
77. LTR 4791/74.
78. Bicka J., Tumosas F. 50 gražiausių Mažosios Lietuvos padavimų. – Lauksargiai, 1939. – P. 94–95 (Nr. 31).
79. Klaipėdiškis A.B. Vadovas po Klaipėdos kraštą ir žemaičių bei prūsų paribius. – Klaipėda, 1924. – P. 62–63; „Geriau akmeniu tapkit jūs kartu su vežimu ir arkliais, negu tu, niekam dėta duktė, savo tėvų tikėjimo išsižadėsi“ – Remeika J. Ką kalneliai pasakoja. – Klaipėda, 1938. – P. 21–22; „Geriau jūs su vežimu ir arkliais pavirskite akmeniu, negu tu, netikusi mano duktė, pasirodyk neištikima savo tikybai“ – Bicka J., Tumosas F. 50 gražiausių ... P. 94–95.
80. Šimėnas V. Kur stovėta Šereikos pilies // Leniniečių balsas (Tauragės r.). – 1988 09 29; Šimėnas V. Kur stovėjo Sareckos pilis // Mokslas ir gyvenimas. – 1990. – Nr. 2. – P. 27–28.
81. Buračas B. Akmeniu virtusi karalaitė // Trimitas. – 1939. – Nr. 34. – P. 831; taip pat LTR 4909/72.
82. Buračas B. Akmeniu virtusi karalaitė.
83. V. Almonaičio duomenys.

People turned into stones

Vykintas VAITKEVIČIUS

Publications on the question (see *Liaudies kultūra* (Folk culture) 1995 No 6 and 1996 No 2) illustrate the possibilities to cartograph the mythic image (a man becomes a stone). People's turning into stones known very well from fairy tales may be as a real fact as well – more than fifty monuments of such kind are known in Lithuania. Enchanted maids (brides) are mentioned in southern Lithuania, the Mokai – in eastern Lithuania and the stabakūliai in Žemaitija (Samogitia). A part of these well-known monuments may be related to archaeological cultures of the second half and the middle of the 1st millennium and the beginning of the 2nd millennium.